

demokrati og give henvisninger til teoretikere som Herbert Spencer og Robert Nozick!

Han kommer derimod ikke så meget ind på, om der skal – og hvordan der kan – sikres en »ligelig adgang til deltagelse« også på markedet, og han har tilsyneladende ingen forståelse for, at han med sin argumentation bevæger sig ud på en glidbane, der for eksempel fik en John Stuart Mill til at ende sine dage som en slags socialist. Forskellen mellem liberalister og socialister består netop i, hvordan man *politisk* skal bestemme, hvad der udelukker andre fra at opnå deres frihed, hvad der skader andre, hvad der er omfattet af »selvforsvar«, hvori trang består osv., og derfor hvor omfattende og indgående den offentlige regulering bør være. Jo mere Mill tænkte over sagen og seriøst tog hensyn til de argumenter, som andre fremførte, jo mere kunne han – selv med sit individualistiske udgangspunkt – se det berettigede i en stadig mere omfattende offentlig regulering. Mennesker lever nu engang ikke isoleret fra andre, men udfolder og udvikler sig gennem interaktionen med andre mennesker.

Efterhånden som Fonsmark opvurderer friheden og nedvurderer ligheden, bliver problemet mod slutningen af hans bog ikke at lede efter forhold, der hæmmer eller hindrer »den ligelige deltagelse« i den politiske beslutningsproces, men derimod at vurdere det danske demokrati på dets grad af stabilitet, dets sikring af en »ansvarlig, sammenhængende ledelse« og måske især dets evne til at beskytte de »suveræne« individer på markedet. Det virker her, som om Fonsmark har mere tiltro til det indre markeds disciplinerende virkning end til danskernes evne til at finde frem til rimelige og holdbare løsninger.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab

Torben Kitaj, *Østeuropa i kort og tal*, København: Mellemfolkeligt Samvirke, 1991, 156 s., kr. 160,00.

Mellemfolkeligt Samvirke beskæftiger sig mest med u-lande, men kommunismens fald og demokratiseringen i det østlige Europa giver stof til eftertanke i alle lejre og har inspireret organisationen og dens forlag til en bogudgivelse om Østeuropa. Det sker med den begrundelse, at »Vi skylder os selv og vore naboer i Øst både at prøve på at holde styr på, hvad der sker og at prøve at forstå så meget som muligt«, som Knud Vilby skriver i forordet. Der er visse ligheder mellem u-landenes situation og Østeuropas problemer med at tiltrække udenlandske investeringer og at opnå markedsadgang. Vilby nævner, at Øst tendentielt trækker økonomiske ressourcer væk fra Syd, men bogens forfatter Torben Kitaj lader dette ligge og går i stedet til stoffet med udgangspunkt i de problemer, som udviklingen i Østeuropa gennem tiden har skabt for de enkelte lande.

Det er et tiltalende udgangspunkt, men krævende at leve op til, når man som Kitaj ikke i forvejen er specialiseret på Østeuropa og Sovjetunionen. Så meget

demokrati og give henvisninger til teoretikere som Herbert Spencer og Robert Nozick!

Han kommer derimod ikke så meget ind på, om der skal – og hvordan der kan – sikres en »ligelig adgang til deltagelse« også på markedet, og han har tilsyneladende ingen forståelse for, at han med sin argumentation bevæger sig ud på en glidbane, der for eksempel fik en John Stuart Mill til at ende sine dage som en slags socialist. Forskellen mellem liberalister og socialister består netop i, hvordan man *politisk* skal bestemme, hvad der udelukker andre fra at opnå deres frihed, hvad der skader andre, hvad der er omfattet af »selvforsvar«, hvori trang består osv., og derfor hvor omfattende og indgående den offentlige regulering bør være. Jo mere Mill tænkte over sagen og seriøst tog hensyn til de argumenter, som andre fremførte, jo mere kunne han – selv med sit individualistiske udgangspunkt – se det berettigede i en stadig mere omfattende offentlig regulering. Mennesker lever nu engang ikke isoleret fra andre, men udfolder og udvikler sig gennem interaktionen med andre mennesker.

Efterhånden som Fonsmark opvurderer friheden og nedvurderer ligheden, bliver problemet mod slutningen af hans bog ikke at lede efter forhold, der hæmmer eller hindrer »den ligelige deltagelse« i den politiske beslutningsproces, men derimod at vurdere det danske demokrati på dets grad af stabilitet, dets sikring af en »ansvarlig, sammenhængende ledelse« og måske især dets evne til at beskytte de »suveræne« individer på markedet. Det virker her, som om Fonsmark har mere tiltro til det indre markeds disciplinerende virkning end til danskernes evne til at finde frem til rimelige og holdbare løsninger.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab

Torben Kitaj, *Østeuropa i kort og tal*, København: Mellemfolkeligt Samvirke, 1991, 156 s., kr. 160,00.

Mellemfolkeligt Samvirke beskæftiger sig mest med u-lande, men kommunismens fald og demokratiseringen i det østlige Europa giver stof til eftertanke i alle lejre og har inspireret organisationen og dens forlag til en bogudgivelse om Østeuropa. Det sker med den begrundelse, at »Vi skylder os selv og vore naboer i Øst både at prøve på at holde styr på, hvad der sker og at prøve at forstå så meget som muligt«, som Knud Vilby skriver i forordet. Der er visse ligheder mellem u-landenes situation og Østeuropas problemer med at tiltrække udenlandske investeringer og at opnå markedsadgang. Vilby nævner, at Øst tendentielt trækker økonomiske ressourcer væk fra Syd, men bogens forfatter Torben Kitaj lader dette ligge og går i stedet til stoffet med udgangspunkt i de problemer, som udviklingen i Østeuropa gennem tiden har skabt for de enkelte lande.

Det er et tiltalende udgangspunkt, men krævende at leve op til, når man som Kitaj ikke i forvejen er specialiseret på Østeuropa og Sovjetunionen. Så meget

desto glædeligere er det, at det lykkes Kitaj at skrive en informativ og veldisponeret bog. Man får en klar fornemmelse af de enkelte landes særpræg, problemer og potentialer, og historie og kultur er forbavsende godt dækket ind. Det er nok markedets bedste håndbog om Østeuropa med relevant tal- og tabelmateriale og gode kort, herunder kort, der belyser komplicerede historiske sammenhænge (for eksempel s. 87).

Bogen består af et indledende kapitel med regionens generelle karakteristika – om mellemkrigstiden og tiden efter 1945, etniske forhold, socialismen samt resourcer og miljø. Derpå følger kapitler om hvert og et af landene, og forlaget skal have ros for at have bibeholdt kapitlet om DDR. Netop på grund af genforeningen og de problemer, den skaber, er det vigtigt at huske, hvad DDR egentlig var. Selv har jeg brugt DDR-kapitlet som turistlektur på en udflugt til det østlige Tyskland, og det var et kærkomment supplement til den lovligt kirke- og kulturfikserede *Baedeker's*. Det er godt, at de baltiske lande er med, og udviklingen siden bogens udgivelse i foråret skærper kun interessen for kapitlerne om Jugoslavien og Albanien. I sig selv er det fortjenstfuldt, at Kitaj har et kapitel om Sovjetunionen, som mange Østeuropa-bøger vælger at droppe, men det er desværre ikke helt vellykket, hvad jeg skal vende tilbage til.

Det er naturligvis med tanke på geografilærernes brug af bogen, at Kitaj informerer om veje, jernbaner, og flytrafik samt årlige nedbørsmængder, men den slags lader nu mig – og mange andre læsere, vil jeg tro – temmelig kold. Derimod er oplysningen om, at der i Rumænien så sent som i 1907 blev dræbt 10.000 bønder i et bondeoprør ganske enkelt hårrejsende (s. 100). Det mest omfattende bondeoprør i Ruslands historie overhovedet, Pugatjov-oprøret i 1770'erne, førte »kun« til nedslagtning af halvt så mange bønder. Oplysningen falder i et afsnit med overskriften »Vold og magt«, og det er en relevant indfaldsvinkel til netop Rumænien. Jeg kunne godt ønske mig, at man havde gengivet titlerne på de forskellige underafsnit i indholdsfortegnelsen, for de siger meget om bogens disposition, som er en af dens absolut stærke sider.

Kapitlet om Sovjetunionen er jeg mindre begejstret for. Historieafsnittet er OK, men afsnittet om politik efter Gorbatsjov er lidt tyndt og uinspireret, og afsnittet om økonomi er ikke nær dækkende. Tallene for udlandsgælden er for gamle (1988: 40 milliarder \$, s. 125), idet det er et karakteristisk og meget overset træk ved Sovjetunionen af idag, at gældsætningen vokser voldsomt: I 1989 var gælden vokset til 54,5 milliarder \$, i 1990 til 57,5 milliarder \$ og her i 1991 til 64 milliarder \$, og det begynder at få konsekvenser for kreditværdigheden (*Financial Times*, 30. maj 1991). Inflationen galopperer og nærmer sig *hyperinflation* – de sovjetiske arbejdere har fået masser af ekstra træpenge i lønningsposen under Gorbatsjov – og der er skrevet bøger om det sovjetiske budgetunderskud med titler som »The Coming Soviet Crash«. Hvad angår bruttonationalproduktet holder Kitaj sig til det gamle salmevers om, at det sovjetiske nok er lidt under det amerikanske. Men dette forholdstal afhænger helt af hvilken rubel/dollar-kurs, man bruger, og vælger man den »sorte«, nok så reelt eksisterende, er tallet for det totale sovjetiske bruttonationalprodukt 50 milliarder \$ eller lige lidt mere end *Portugals*. Et mere optimistisk CIA-estimat, der bygger på den såkaldte kom-

mercielle kurs, lyder på 700 milliarder \$ eller lige under Italiens (*Financial Times*, 18. juli 1991). Men fordeles dette tal på de 290 millioner sovjetborgere, bringer det Sovjetunionen i klasse med Algeriet. Diskussionen blandt fagøkonomer går altså ikke på, om Sovjet er i klasse med Italien eller USA, men om det er i klasse med på den ene side Algeriet eller på den anden side Bangla Desh, Zaïre og Burma. Det er på denne baggrund, at barske herrer som indenrigsminister Pugo og forsvarsminister Jazov begynder at råbe på markedsøkonomi. I det hele taget undrer det mig, at Kitaj ikke har grebet og forfulgt u-landsvinklen og miljøkonflikt-vinklen på Sovjetunionen, som er helt oplagt med hensyn til sovjetisk Centralasien. Børnedødeligheden når sine steder et omfang, der nærmer sig Bangla Desh og Ethiopien, og der er reelle sultproblemer i Turkmenien. Det nye »hit« i konfliktforskningen, vandkonflikter, bringes altid på bane som fremtidens konflikter i Mellemøsten. Men der er skrevet meget om de etniske konflikter i sovjetisk Centralasien, der klart peger på, at det også her drejer sig om miljø- og vandkonflikter.

I afsnittet om DDR synes jeg ligeledes, at det er nogle lidt tamme *Greuelmärchen*, Kitaj diverterer os med, når det gælder forureningen. I *Information* d. 20. januar 1990 kunne man læse, at VEB Chemische Werke Buna ved Halle dagligt udleder 20 kg kviksølv i floden Saaie eller 10 gange så meget, som BASF årligt udleder i Rhinen. Billedet s. 73 bringes, som om det forestillede Titos jugoslaviske partisaner, men jeg kan kun få det til at være soldater fra den sovjetiske Røde Hær. Det er måske lidt bagklogt at klandre Kitaj for den venlige beskrivelse af den jugoslaviske ministerpræsident Markovic' anstrengelser, men det skurrer lidt i dag med sommerens udvikling i baghovedet. Jeg vil slutte de kritiske bemærkninger med at påpege, at afsnittene om forsvar og udenrigspolitik i reglen er intetsigende, og det er synd, for der er spændende stof i begge emner. I det hele taget kunne den nye udenrigspolitik i Østeuropa være taget op i et særskilt kapitel for eksempel med vægten på det *regionale samarbejde*, der er opstået i Østeuropa. Pentagonalen, Visegrad-trekanten, Østersø-samarbejdet, Balkan-samarbejdet og Sortehavsregionen er altså sammen emner, der peger fremad og væk fra de nationale konflikter, vi ellers må tro helt dominerer billedet. Facit er og bliver dog, at Kitajs bog er en fin introduktion til den sovjetisk-østeuropæiske region med til tider fremragende sans for hvert enkelt lands særpræg.

Mette Skak
Institut for Statskundskab

Charles C. Lemert (ed.), *Intellectuals and Politics. Social Theory in a Changing World*, London: Sage Publications, 1991, 188 s.

Har samfundet og verdensordenen forandret sig afgørende? Eller er det især vore teorier om dem, der er forandrede? Man kan som Charles C. Lemert sige, at »den betydeligste forandring i verden ligger i et kolossalt opbrud i, hvordan folk tænker